

Hogy unokáink is leborulhassanak, hol „sírjaink domborulnak”

Lerombolt emlékműveink nyomában Szabó Hunor történelemtanárral

Szeptember elején lesz egy éve, hogy lelkes történelemtanároknak, szerkesztőknek köszönhetően a világhálón egy új weboldal (www.leromboltemlekmuvek.hu) jelent meg, amely megismerteti az 1918 után lerombolt, megcsonkított, elbontott, más helyen újból felállított vagy az idő, az enyészet kikezdte délvidéki emlékműveket, köztéri szobrokat, illetve emlékhelyüket. Múltunk eltűnt emlékei ma is fontos történelmi, kulturális örökségünket képezik – emeli ki többek között az oldal bevezetője. A térképre, majd a keresett településre kattintva megtudhatjuk, mit rejt az adott falu, város múltja, s abból mit tártak fel, mire bukkantak a helytörténészek az eddigi kutatók közreműködésével és a különböző források, tanulmányok alapján a honlap szerkesztői.

Útban Újvidéktől Szabadkáig, a kisebb-nagyobb településeken áthaladva, megkísértem felidézni, mit tudok egy-egy helység egykori emlékműveiről. Szülőfalum, Bácsfeketehegy első világháborús emlékművének sorsát ismerem csak behatóbban, részben a családi emlékezet nyomán... Szabadkára érve a Szabadkai Vegyészeti-Technológiai Iskolába indultam. Ide beszéltük meg a találkozót Szabó Hunorral, ennek az iskolának, illetve a Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó Gimnáziumnak a történelemtanárával, történésszel, az emlékhelyek kutatójával, aki a *Bácskai Hazajáró Túra* egyik szervezője, vezetője is.

Meglepetés volt számomra a találkozás a felújított, műemléknek számító 126 éves épülettel. Évekkel korábban láttam, akkor még állványok vették körül. Az udvar felőli kapun léptünk mi is be a 2024-re kívül-belül újjászületett iskolába, csakúgy, mint a diákok, akik éppen szünetről mentek

be. Lassítottunk egy kicsit, miközben Szabó tanár úr igyekezett dióhéjba sűríteni a nagy múltú tanintézmény történetét. Hiszen az első világháborús éveket leszámítva mindig iskolaként működött. Az Állami Tanítónőképző Intézet részére épült eredetileg, amely 1898 tavaszán költözött át a Kossuth (ma Korzó) utcából ide, vagyis a Damjanich és Albert (ma Harambašić és Makszim Gorkij) utca sarkára. Az első világháború alatt katonakórházzá alakították. Az impériumváltás után ismét az oktatás, a nevelés, a tudás szolgálatában állt. Helyet kapott itt egykor a jogi kar, az Építészeti-Technikai Középiskola, majd a Lazar Nešić Vegyészeti-Technológiai Középiskola, s végül mai nevén nyújt széles körű képzést számos ágazaton. Diákjai a legjobbak között vannak, sokszor első díjat kapnak a különböző versenyeken. Eredményeik egyaránt elismerést jelentenek a diákoknak és a tanároknak is. Olykor elég egy szikra, egy gondolat, egy utalás, amely elkezd munkálni, s felkeltheti a diákok érdeklődését.

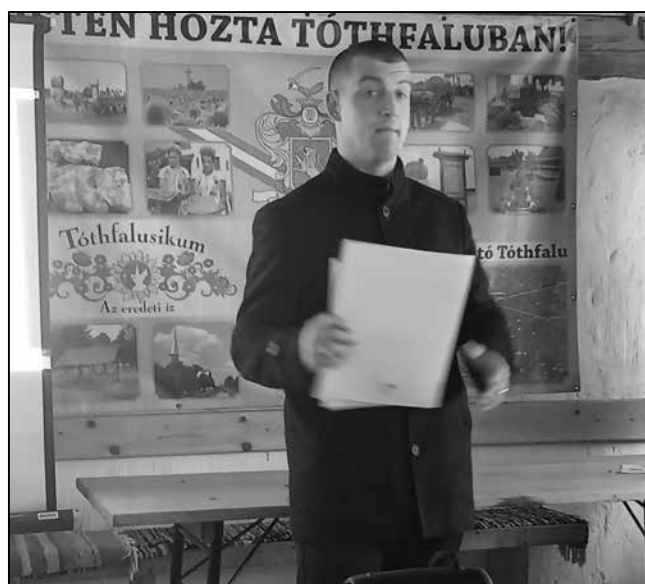
Történelemből is? Szabó tanár urat hallgatva: az egyre bővülő lehetőségek is ezt szolgálnák. A lerombolt emlékművek weboldala is egy ilyen lehetőség. Mindenki számára. Május (régiesen: az ígéret hava) második szombatján Tóthfaluban, a *Munkás Szent József-templom* századik évfordulójának ünnepén is megtapasztalhattuk. Ennek fénypontja volt a püspöki szentmise, amelyet msgr. Fazekas Ferenc szabadkai megyés püspök celebrált. A szentmisén a faluban 48 éve szolgáló Utasi Jenő atyát, folyóiratunk alapító főszerkesztőjét *Parma Fidei – Hit Pajzsa díjjal* tüntették ki. Azoknak az élő egyházi személyeknek adományozzák ezt a kitüntetést, akik a kom-

munista diktatúra alatt is hűségesek maradtak hitükhöz, magyarságukhoz. Ezúton is köszöntjük Utasi atyát, jó egészséget kívánunk további szolgálatahoz!

A tótfalusi ünnepi programsorozat keretében a Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság megtartotta a tavaszi, XVI. tanácskozását, melyen Szabó Hunor és Surányi Roland történelemtanárok „Hol sírijaink domborulnak, / Unokáink leborulnak” (Petőfi Sándor: *Nemzeti dal*, Pest, 1848. március 13.) címmel mutatták be a lerombolt emlékművek weboldalát.

Szabó Hunor

Surányi Roland

Erről kérdeztem Szabó Hunor történelemtanárt, és arról is: hogyan lehet ezt a témát bele-

szőni a tananyagba, illetve be lehet-e, valamint a *Bácskai Hazajáró Túra* is szóba került a beszélgetés során az iskola tanári szobájában.

Megvallom, miközben a rendezett, parkosított udvaron át, a filagória mellett elhaladva az iskolába léptünk, sajátos „időutazásként” éltem át az iskoláról hallottakat csakúgy, mint a szombati tótfalusi bemutatót. Mennyi minden van körülöttünk, amiről alig tudunk valamit. A lelkes csapatuk azért is hozhatta létre ezt a hiánypótló honlapot, hogy ne kérdőjelezhessük meg a Nemzeti dal sorait, hogy unokáink valóban leborulhassanak: „És áldó imádság mellett / Mondják el szent neveinket.” Azokét is, akik emlékjeleket hagytak múltunkról, de úgy is mondhatnám: vissza a múltba jelenünkért, még inkább a jövőnkért.

Hogy kezdődött ez a történet?

– Az egész történet 2008-ban kezdődött, amikor Újvidékre kezdtem járni az egyetemre. Ennek történetét megírtam a Hét Napban. (2013. november 13. és 2013. november 20.) Ebből idézek: „Már egy éve is annak, hogy az Újvidék felé haladó vonatból kitekintve egy elhagyatott kötömböt pillantottam meg a szabadkai vasútállomás hátsó udvarában. Szép, faragott kőoszlop, nem mai darab, és nem is illik a többi kacat közzé. Vajon mi lehet az? – tűnődtem. Telt-múlt az idő, majd egy nap a kezembe került néhány régi szabadkai képeslap, melyeken az egykori városi szobrok láthatóak. Az egyik korabeli képeslapon lévő Erzsébet-szobor talapzata és az elhagyatott vasútállomás udvarában álló kötömb között hasonlóságot véltem felfedezni.”

Szedlár Rudolfnak a Bácsországban megjelent *A szabadkai Erzsébet-szobrok rejtélye* című publikációjában minden fontosabb adatot megtalálunk. Majdnem mindent, mert a szobroknak se híre, se hamva. Eltűntek.

Egykor Szabadka is azokhoz a városokhoz tartozott, amelyek tisztelettel adóztak a meggyilkolt Erzsébetnek. 1898. szeptember 10-e, a királyné halála után mozgalom indult az Osztrák–Magyar Monarchiában. Szobrokat állítottak, parkokat építettek, és megemlékeztek a tragikus sorsú királynéről.

Az első és egész alakos szobrot Gödöllőn állították fel. Ezután azonban már csak mell-

Erzsébet királyné mellszobrának talapzata (balról) és az eredeti emlékmű egykori képeslapon

szobrokat avattak fel, így például Muzslán 1899. január 8-án és a következő két évben kettőt is Szabadkán. Sisit (ahogyan a nép nevezte) bajor származása sem akadályozta meg abban, hogy megtanuljon magyarul. Bizonyára ez is hozzájárult ahhoz, hogy kultuszszeméllyé vált. Mi, magyarok mindig nagy figyelmet szenteltünk a történelmünk nőalakjainak. Szabadkán két híres szobrász művét állították fel. Az egyik Stróbl Alajosé, akinek a gyönyörű Szent István-szobra a budapesti Halászbástya mellett látható, valamint ő alkotta a Mátyás-kutat a budai várban és Dobó István szobrát Egerben. A Budapesten 1900 szeptemberében kiadott Vasárnapi Ujság *Erzsébet királyné emléke Szabadkán* című cikkében olvashatjuk: „A feledhetetlen emlékü jó királyné iránt országosan érzett mély, megható kegyelet kifolyásaként, ezer meg ezer helyen ültettek emlékfákat a hazában; többek közt a szabadkai vasúti állomáson, hol egyszersmind a Szutrély Gyula főmérnök tervezete szerint, csinos parkot is létesítettek. Majd Kovács János főmérnök indítványára elhatározta a vasúti személyzet, hogy emez emlékparkot a boldogult királyné szobrával ékesíti föl. A szükséges összeg csakhamar összegyűlvén, felállíthatták Strobl Alajos mintázat után Beschorner által öntött életnagyságú bronz mellszobrot, amely most díszes talapzaton, a szomorú fűzfák árnyában, ott hirdeti távoli vidékek utasainak a szabadkai derék vasutasok kegyele-

tét. A szobor leleplezése folyó év szeptember 10-ikén ment végbe, a városi hatóság, törvényszék, tisztikar és számos egyesület részvétele mellett...”

A másik mellszobor alkotója a bajai származású Telcs Ede (aki egyébként Szabadkán fejezte be a gimnáziumot), az ő művei ugyanilyen jelentősek. Neki köszönhető a budapesti Hősök terén található Szent László és III. Károly egész alakos szobra. (A Károly-szobor, melyet 1945 után elvittek, hála az égnek, megmaradt.) Telcs Ede Erzsébet-bronzszobra a valamikori szabadkai honvéd gyalogsági laktanya udvarában állt (a mai bíróság épületénél). Úgyszintén a Vasárnapi Ujságban (1901. augusztus 4.) található róla képes riport *Erzsébet királyné szobra Szabadkán* címmel. Ebből idézünk: „A szabadkai 8-dik honvédgyalozereg tisztikara Erzsébet királyné emlékezetére szobrot emelt közadakozásból, melynek ünnepélyes leleplezése július 28-án ment végbe a szabadkai honvéd laktanya udvarán. Ezt az udvart virágoskertté alakították át és a boldogult királyné emlékezetére Erzsébet ligetnek nevezték el.”

A szobrokat számos városi legenda övezi. A Szabadkára bevonuló szerb csapatok 1918-ban tettek róla, hogy minden monarchista, főként magyar jellegű szobrot, táblát eltávolítsanak. Temérdek példát említhetünk: köztük van a mi Erzsébet-szobrunk is. A MÁV parkjában álló emlékmű eltűnt tehát, egészen 1941-ig senki sem tudott róla.

Ekkor azonban hirtelen előkerült az egyik bronz mellszobor. Megőrzését egy tisztességes polgártársunknak köszönhetjük, aki még anno kicsempészte a szerb katonai raktárból, és egy tanyai kútban rejtette el. Halála után özvegyére bízta a titkot. Amikor az idő, főleg a rendszer alkalmasnak bizonyult rá, az asszony átadta Szabadka város ügyészének, dr. Békeffy Györgynek. Először mindenki Telcs Edének tulajdonította a művet, ám később, a háború után Magyar László szabadkai levéltáros végleg tisztázta a kérdést: csakis Stróbl Alajos alkotása lehet a szobor. A '40-es években ugyanis sehogyan sem tudták eldönteni, hogy vajon a MÁV vagy Szabadka város tulajdona-e. Sorsa tehát nem tisztázódott, emiatt nem is állították fel újra. 1944-ben azonban ismét nyoma veszett. Lehet, hogy ismét valaki elrejtette?

A háború után újra találgatások kezdődtek el róla. Magyar László újból megpróbált ezeknek a végére járni. Úgy vélték, van egy hasonló szobor a Városi Múzeum galériájában, ám az márvány, nem lehet tehát az egyik szóban forgó emlékmű sem.

Telcs Ede szobra először 1919-ben tűnt el. „*A II. világháború alatt, 1941-ben került elő a szobor, s Duránci Béla szíves közlése szerint Szekeres László igazgatása idején a szabadkai városi múzeumba került – Duránci 1959-ben még látta. Ez évben Telcs Ede unokaöccse, Teles Imre a szobrot kikérte a szabadkai múzeumból [...] elhagyta Magyarországot, s a hagyaték egy része előttünk ismeretlen helyen van.*” (Forrás: Kovács Zita: *Az elveszett szabadkai Erzsébet szobortól Keglovich szegedi műterméig.*)

A szobrok után még kutatni kell, hiszen nincs kizárva, hogy azok is itt vannak valahol. A Stróbl Alajos-emlékmű talapzatának titkára azonban fény derülhet. A fentebb mellékelt képeken látható alkotások hasonlóságot mutatnak. Egyetlenegy szépséghibája van csak a dolognak: a megtalált talapzatról hiányzik az „*Erzsébet királyné 1900*” felirat. Nem tudni, hova tűnt. Nem tartom kizártnak azt a lehetőséget sem, hogy a monarchista igától szabaduló korszakban az erre felhatalmazott személyek lekaparták a feliratot – talán egy új szobortalapzatot előkészítendő, vagy csak azért, mert így akarták megmenteni a bezúzásától. A korabeli képek alapján nem lehet megállapítani, hogy a feliratot vésték, festették vagy kiöntött betűkből készítették. Azt sem zárhatjuk ki azonban, hogy az 1918 óta enyésző kötömről egyszerűn lekopott az írás.

Érdeklődtem a vasútállomáson a talapzat sorsa iránt, ám egyenes választ nem kaptam, mivel senki sem tudta, hogy miről van szó. Igaz ugyan, egyszer megüzenték, hogy az Tito szobrának a talapzata volt. Ha ez igaz, akkor legalább érthető, miért hiányzik róla az eredeti felirat. Az ilyenfajta átalakításokon nem kell csodálkozni, hiszen városunkban elfogadott jelenség, hogy a szocialista ideológia vívmánya ráépül az előző rendszer hamvaira.

Megpróbáltam felmérni, hogy 1898–1914 között hány és milyen Erzsébet-szobrot állítottak fel. Szép számban találtam ilyeneket az egykori Magyarországon: a Délvidéken nem kevesebb mint öt darab állt – Versecen, Zichyfalván, Felsőmuzslán

és kettő Szabadkán. A Stróbl Alajos művének mintájára készült Erzsébet-szobrok közkedveltek voltak. Nemcsak nálunk, hanem számos más helyen is állt ugyanilyen bronzból öntött mellszobor. Az eredeti, amelyről a többit mintázták, Miskolcon található. Voltak egyforma Erzsébet-szobrok is, ám a talapzat és a díszítőelemek mindig különböztek egymástól. Ezzel azt is kizárhatjuk, hogy a vasútállomás hátsó udvarában roskadozó talapzat egy másik szobor része lenne.

A legfőbb bizonyítéka a talapzat eredetiségének maga a helyszín, vagyis az, hogy a vasútállomás hátsó udvarában volt. Ha ez valóban a MÁV tulajdonát képezte, akkor 1918-ban úgy gondolhatták, maradjon továbbra is az, valahova elteszik, és majd lesz vele vagy belőle valami. Aztán jöttek az újabb generációk, rendszer- és ideológiaváltások, és elfeledkeztek róla.

Szedlár Rudolf így zárja publikációjának sorait: „*Ha feltesszük magunkban a kérdést, hogy kiről emlékezünk meg, vagy kiről feledkezzünk meg a történelmi személyek közül, akkor leggyengébb, ha teszünk egy sétát a városban, és megnézzük a mostani emlékműveket vagy táblákat. A válasz egyértelmű lesz. A szabadkai Erzsébet-szobrok körüli rejtély véleményünk szerint még ma sincs véglegesen tisztázva.*”

Teljes mértékben egyetértek e sorok írójával. Csupán annyival egészíteném ki gondolatmenetét, hogy igenis kutatni kellene utánuk (nem csak az Erzsébet-szobrok után). Ki tudja, mit rejtenek Szabadka elhagyatott zugai vagy a tanyai kutak mélye. Kezdetben érdemes lenne utánajárni, hogy jelenleg hol van az idén felújított vasútállomás udvarából eltávolított talapzat. Ma sem mondhatok mást, mint amit az említett írásomban kifejtettem, hogy ha a szobor talapzata végleg eltűnik, legalább megbizonyosodom arról, hogy jó nyomon jártam, és valóban a szabadkai Erzsébet-szobor talapzatát találtam meg. Ennek eltüntetését azonban nem szabad megengednünk, hiszen van már elég sok „eltűnt” műemlékünk! Ezzel foglalkoznunk kell: átszállíttatunk olyan helyre, ahol nem romlik tovább az állapota, és ahol megőrizheti méltóságát.

A Lerombolt emlékművek weboldal létjogosultságát lépten-nyomon bizonyítják a kutatásokról szóló tanulmányok, írások.

A talapzatot a vasútállomás felújításakor eltávolították

– Valójában az Erzsébet-szobor utáni kutatással kezdtem jobban érdeklődni a szobrok, az emlékművek iránt. Magam is tapasztaltam, hogy hiányoznak történelmünk egyes darabjai. Vannak, de nem láthatóak, így kiesnek tudatunkból. Nincsenek itt, eltávolították azokat a szobrainkat, amelyek a magyar identitást erősítették. De eltávolítottak olyan szobrokat is, amelyek egy cseppet sem a magyar identitásról szólnak, pl. Erzsébet királyné szobra nem csak a magyar történelemhez kötődik. Ez a régi monarchiabeli szobor most nagyon jól mutatna a városban, ha meglenne.

Nekünk, akik összefogtunk, az volt a célunk, hogy ne csupán összegyűjtsük a még fellelhető emlékművek adatait, hanem meghatározzuk a helyüket, azt is, hol állhattak az adott településen. Ha történetesen egy diák kinyitja ezt a honlapot, és a térképen rákattint Szabadka központjára, látja – ha nem is tudja élőben megnézni –, hogy Szabadkán hol állt egykor az Erzsébet-szobor vagy más emlékmű a megadott koordináták alapján. Nem azt állítom, hogy százszázalékosan pontosak az adatok, lehet, hogy pár métert tévedünk, de fontos, hogy van ilyen lehetőség. Amikor a csapatunk elkezdte keresni az emlékműveket, mind a négyen azzal szembesültünk, hogy rengeteg van. Nem győzzük rendszerezni: melyek azok, amelyek a Monarchiára, az első és a második világháború előtti, alatti vagy utáni időszakra vonatkoznak. A két háború közöttiek azok a szobrok, amelyek elkészülnek a világháború utánra, de amelyeket nem állítanak fel. Ezek egyszerűen eltűnnek. De most már egyes partizánszobrokat is eltávolítanak. Nem tudni, hová tűnnek, mi lesz a sorsuk.

Egy szoborpark – a budapestihez hasonló – megoldás lehetne?

– El lehetne gondolkodni: mi legyen ezekkel a szobrokkal. Elhanyagolták pl. a Kizur István-, a Jovan Mikić-szobrokat Szabadkán. Megmentésüket az idős jugoszláv harcosok kezdeményezték. Összefogtak, és felújították őket. Csapatunk egyelőre a lerombolt emlékművekre összpontosít.

Hogyan jött létre a honlap?

– Az ötlet, a honlap létrehozásának gondolata Szabó Attilától származik, aki a felelős szerkesz-

Érdekességek:

Ferenc József-szobor – Belgrád; Cservenkai országzászló

Rudolf trónörökös
emlékműve – Kölpény
(Szerémség)

tő is. Tagjaink még Surányi Roland történész és történelemtanár, Fülöp Zoltán helytörténész, Hegedűs Anikó lektor, valamint jómagam. Szabó Attila valójában a projektmenedzser, ő végzi a háttérmunkát, például a pályázatok megírását, de helytörténész is, a honlap anyagának a bővítésében is besegít. A Bethlen Gábor Alapítvány a kezdetektől támogatja a működésünket. Roland szintén Újvidéken fejezte be a történelem szakot. Óbecsén él. A helytörténeti kutatás

is érdekli. Zoltán külai, papnövendék volt. Nagy érdeklődéssel kutatja az egyházi szobrokat és a második világháborús országzászlókat. Rengeteg emberrel vette fel a kapcsolatot a Kárpát-medencében. Közösen keressük egy-egy szobor helyét, azt, hogy hol állhatott. Kölcsonösen segítjük egymás munkáját. A közös munkánk egyik legszebb példája az újvidéki országzászlónak a terve: hogyan is nézhetett volna ki. Ez a honlapunkon is látható. Egy illető valahol rábukkant, kapcsolatba lépett Fülöp Zoltánnal, és elküldte.

Már megvolt a helye is?

– Igen. Az eredeti tervek szerint az országzászló emlékműve monumentálisabban, aprólékosabban kidolgozva készült volna el Baranyi Károly tervei alapján. Az országzászló emlékművét a Svetozar Miletić-szobor megmaradt talapzatára helyezték volna.

A felállított országzászló az egykori Ferenc József téren (ma Szabadság tér) állt a város központjában, a Mayer Nagyszállóval szemben. Az emlékmű a nemzeti összetartozás és a történelmi igazságtétel jelképévé vált. Az országzászlót a jugoszláv partizánegységek bácskai bevonulása, 1944 után eltávolították, és visszaállították a Svetozar Miletić-szobrot. Az eredeti talap-

Újvidék, a Ferenc József tér egykor

zat, amely az országzászlót is tartotta, részben változatlanul megmaradt (bővebben a honlapon).

Gyakorlatnak számított a háborúk alatt és utána is, hogy az előző rendszerekhez tartozó emlékeket eltávolították, lebontották, de részben újrahasonították. Ez főleg a talapzatokra vonatkozott. Részben takarékoságból, de úgymond „győzedelmi prédaként” is kezelték, tüntették el őket. Az országzászlók mellett sok más emlékmű is a kommunizmus áldozata lett, de voltak olyan meglevő emlékművek is, amelyeket megromgáltak, vagy amelyeknek a feliratait megmásították. Palicson pl. a pécsi Zsolnay-gyárban készült két kék váza története is figyelemre méltó. Az egyikre egy szovjet tiszt rálőtt, a másikat összetörték.

Zsolnay titokzatos kék vázáiról az emlékművek weboldalán és Szabadka honlapján is olvashatunk. Az utóbbi felidézi, hogy 1906-ban a gyárban 11, ember nagyságú váza készült bécsi rendelésre. Oda hatot szállítottak, kettőt Palicsra, és három maradt Pécsen: kettő a gyárban, egy a Rózsakertben. Boško Krstić szabadkai újságíró könyvet írt a Zsolnay-féle kék vázák történetéről. 1910-ben járt ott Zsolnay Miklós, amikor befejeződött a palicsi fürdő kiépítése. Elismerése jeléül ajándékozta a két vázát – nem csupán azért, mert Palics nagyon tetszett neki, hanem azért is, mert a legfontosabb épületeket számos Zsolnay-kerámiával díszítették. Érdekes, de ugyanakkor nagyon szerencsétlen e vázák sorsa.

– Tanulságos az Emlékkút, illetve Díszkút története is, amelyet a fürdő elkészültének ünnepén avattak fel Palicson. Van rajta három tábla, ezeknek a feliratait a két világháború között kicserélték. Eredetileg az egyikken Bíró Károly méltatása volt, a másikon egy Kosztolányi-vers részlete, a harmadikon Palicsfürdő története. A kútról két táblát eltávolítottak: Bíró Károly méltatását és a Kosztolányi-idézetet. Helyükre a fürdő története került szerbül: cirill és latin betűkkel, a harmadikon maradt a magyar. Ez is szoborcsonkításnak minősül, és része a történelmünknek.

Miközben beszélgetünk, Szabó tanár úr a honlapot böngészi. Egy verseci Szent István-szobrot mutat:

– Véletlenül bukkantunk rá. Egy gyógyszertár falába van besüllyesztve. A kutatásainkban sokat segítenek a különböző folyóiratokban, helytörténeti kiadványokban, évkönyvekben, heti- és napilapokban stb. megjelent cikkek. Levélben is felvesszük a kapcsolatot azokkal, akikről tudomást szerzünk, hogy helytörténeti kutatással foglalkoznak, de élünk az adódó alkalmakkal, a vonatkozó tanácskozások lehetőségeivel is. Mindezt a kitűzött célunk érdekében tesszük, hogy a honlapunkat a múlt minél több eltűnt emlékművével bővíthessünk. Olyanokkal, amelyek már fizikailag nem léteznek, de jelentőségük továbbra is fontos. Motivál bennünket az igazságszolgáltatás igénye az elfelejtett magyar emlékművek kapcsán: a „kibeszéltetlen múlt jóvátétele”. Ahhoz, hogy becsülhessük múltunkat, kutatnunk kell a történelmünket, és meg kell ismertetnünk vele közösségünket, mert a tudás segíti a fejlődést és a nevelést is. Ebben nagy segítségünkre vannak az említettek mellett az Arcanum, a VAMADIA, a levéltárak, a múzeumok, a személyes beszámolók, a tárgyi emlékek, a helytörténeti egyesületek és szervezetek. Közösen, összefogással igyekszünk feltárni minden szobrot, emlékhelyet, amelyet leromboltak. A honlapunkon feltüntetve így „vissza tudjuk állítani” őket eredeti helyükre.

Mit adhat a ma iskolába járó nemzedékeknek a honlap, valamint az, hogy olyan tanárok taníthatják őket, mint Önök, akik korszerű módon a múltunk feltárására összpontosítanak?

– A közösség, a közösségünk tehetne szertem a legtöbbet a gyerekekért, a fiatalokért. A diákok nevelésével, oktatásával foglalkoznak a szülők, az iskola, de a közösségnek meghatározóbb lehet a hatása. Gyermekekörömből még ma is kedvenc példaként emlékszem egy (rossz) szokásomra. Szerettem rohagálni, gyorsan átszaladni az úttesten addig, amíg a szomszéd bácsi fel nem pofozott... Nem azért bántott, mert rosszat akart, hanem azért, hogy tanuljam meg, hogy ne rohagáljak az autók előtt. Apám, ha látott volna, meglehet, hogy szintén így reagál, és nem szidta volna le a szomszédot. A közösségi nevelésnek mindig erőteljesebb a hatása. Jelképesen értelmezve a köztéri emlékműveknek, pl. a Szentháromság-szobroknak is van ilyen sze-

repük. A honlapon „visszaállított” szobrokkal mi is a közösséget, beleértve a fiatalokat is, szeretnénk szolgálni – még ha másmilyen emlékmű is került az eredetileg tervezett helyére.

Az autóbusz-állomásról a városközpont felé haladva Szabadkán nem lehet nem észrevenni egy emlékművet, a katonát tartó Jézust. Az Ivan Sarić Műszaki Iskolával szembeni Puskin téren látható „A felszabadulásért és egyesülésért elesett hősök – 1912–1918” feliratú emlékmű. Korábban egy kicsit távolabb, a bíróság előtti téren állt. Nem tudni, hányan ismerhetik a történetét.

A felszabadulásért és egyesülésért elesett hősök emlékműve

– A kőkompozíció az első világháborús gyalogezred szobra volt, eredetileg az Osztrák–Magyar Monarchia I. világháborúban elesett katonáinak emlékére készült. A beérkező szerb csapatok azt „átfaragták”.

Császári rendelet mondta ki 1917-ben, hogy emlékművet kell állítani az akkor még tomboló világégés áldozatainak. A városvezetőség az emlékmű elkészítéséhez a lehető legolcsóbb megoldást választotta. A Szabadkán tartózkodó hadifoglyok közül kerestek kőfaragómestereket. Találtak is néhány olasz katonát. Az ismeretlen munkavezető, alkotó nyilvánvaló célja az volt, hogy ne egy hazafias, az áldozatvállalás hősiességét hirdető művet készítsen, hanem az értelmetlen háború borzalmaira hívja fel a figyelmet. Így született meg az a szoborkompozíció, amely a kegyelmes Jézus Krisztust ábrázolja, amint egy sebesült osztrák–magyar katonát vigasztal.

A szobor befejezetlen maradt, mert 1918. november 13-án a szerb csapatok bevonultak Szabadkára. Az emlékmű egy időre kikerült a figyelem középpontjából, mígnem az új városvezetőség elrendelte a szobor új kívánalmak szerinti módosítását. Az osztrák–magyar katonát szerb katonává alakították át. Az akkor Putnik vajdáról elnevezett téren 1925. május 31-én leplezték le a szobrot, amely ekkor már az 1912 és 1918 között a felszabadulásért és az egyesülésért elesettek emlékét hivatott őrizni. Az emlékmű túlélte az 1941-es újabb határmódosítást. A Szabadkára bevonuló magyar csapatok nyilván Jézus katolikus ábrázolása miatt nem csonkították meg. A szobor 1944-ben, Szabadka bombázásakor megsérült. Körülötte a háború után új házak épültek, majd 1955-ben a szobrot eltávolították. Először a Kőfaragó Szövetkezetbe, majd a Városi Múzeumba vitték. A szobor helyén benzinkút épült. Az emlékművet 1993-ban felújították, és a szintén felújított Puskin téren állították fel 1993. november 13-án.

Van-e lehetőségük a tanároknak, hogy alkalmyszerűen az órákon az emlékműveinkről is beszéljenek?

– Én igyekszem a tananyagot megtanítani a diákokkal. De hogy a tananyagra még jobban felhívjam a figyelmet, igyekszem helytörténettel is kiegészíteni. Például, amikor a római korról tanulunk, akkor okvetlenül megemlítem Sirmiumot, Szávademetert (Sremska Mitrovica), az ókori várost, a történetét, Szent Demetert, az ortodox egyház egyik legtiszteltebb szentjét. A római kor kötődéseit a Délvidékhez. Rengeteg ilyen történelmi szál van, amellyel kiegészíthetjük a tananyagot, a honlapunkról is. Említhetném Bács várát, Péterváradot, de akár az alföldi betyárokat is. A távoli világot így tudjuk közelebb hozni, egy kicsit megeleveníteni.

Hogyan került kapcsolatba a Hazajáró túrával? Ez a kezdeményezés is segítheti a múltunk élményszerű megismertetését.

– Pontosan. Valamennyien így gondolkodunk a csapatban. A Hazajáróval kölcsönösen megtaláltuk egymást. Nemcsak beszélünk vidékünk, szülőföldünk vagy egy-egy településünk történetéről, nevezetességeiről, hanem fel is keressük ezeket a helyeket: sétáink során felidézzük

múltjukat, és kegyelettel emlékezünk. Vidékünk gyöngyszemeit, emlékhelyeit csak akkor fedezhetjük fel, hagyományait akkor ismerhetjük meg, jellegzetes ételeit akkor ízlelhetjük meg, ha céltudatosan meglátogatjuk a helyszíneket, és a helyiekkel közösen állítjuk össze a túraprogramot, majd együtt barangoljuk be a vidéket. A Hazajáró Egyesület missziójával összhangban szervezzük a kirándulásokat. Így is hozzájárulunk a szülőföldünkhöz való kötődés erősítéséhez.

Hol volt a legutóbbi Hazajáró túrája?

– A fürdők városában, Palicson. Mindjárt megmondom, mikor. (Szabó tanár úr közben rákeresett a világhálón, és máris folytatta.) Március 22-én, szombaton reggel fél kilenckor a Magyar Művelődési Központtól rajtoltak el a túránk résztvevői. Útközben megnéztük Palics nevezetességeit, a Monarchia-kori létesítményeket, épületeket, a tópart menti villákat, a szecessziós emlékhelyeket, Vermes Lajosnak, Szabadka sportélete „atyjának”, az újkori olimpia egyik élharcosának szobrát. A Szentkúthoz, vagyis a Könnyező Szűzanya Egyházmegyei Kegyhelyhez a déli órákban érkeztünk. A programunkban szerepelt a több mint százéves evezősklub, az indóház, majd a Szent Orbán utcán át visszaértünk a kiindulópontunkhoz.

Rengeteg ilyen Hazajáró túra van, lehetetlen mind bejárni. Kéthetente vannak ezek a túrák az egész Kárpát-medencében. A Bácskai Hazajáró Túrát jövőre Tóthfaluban szervezzük meg. Az a kis falu igazi ékszerdoboz.

Május 17-én Bonyhádon, a Perczel-kastélytól indult el az I. Potápi Árpád Emléktúra – 2025. A túra célja: emléket állítani a bonyhádi születésű Potápi Árpád János nemzetpolitikai államtitkárnak. Ezek a túrák nagyon emlékezetesek és tanulságosak lehetnek minden korosztály számára. A palicsi túrához visszatérve: nagy érdeklődést váltott ki március 21-én a Magyar Művelődési Központban Kenyeres Oszkárnak, a Hazajáró turisztikai-honismereti műsor egyik szerkesztőjének, túravezetőnek az előadása. Sokan állva hallgatták a Kárpát-medencében 2011 óta felvett csaknem 400 műsor történetét, a találkozást a természeti, a kutúrtörténeti örökségünkkel, a határon túl élő nemzeti közösségeinkkel.

Néhány médium meg is örökítette előadásának lényegét. Olyan helyekre is eljutottak, ahol addig nem forgatott senki. S találkoztak az ott élőkkel, bemutatták az ősi hegyeket. Alapkonceptiójuk szerint mikrorégiókat ölelnek fel, 10-12 településből álló földrajzi egységeket. Szabó Attila szerint a Hazajáró nem klasszikus turisztaprogram. A száraz tények mellett a táj jellegzetességei, magyar vonatkozású látványai a múltidéző emlékezések nyomán megelevenednek a történelmi, kulturális és a néphagyomány-örökségünket éltetőknél, az ott élőknek köszönhetően. Az előadáson elhangzott, hogy a Hazajáró műsor jövőre, december 31. után megszűnik. Addig összesen 440 műsort terveznek elkészíteni, amely felöleli történelmünk, kultúránk valamennyi meghatározó települését. Ebből a nézőpontból még inkább felértékelődhet a folyamatosan bővülő honlapjuk.

– A lelkes csapatunkkal azon vagyunk, hogy minél több adatot gyűjtsünk be egy-egy településről. Azokat az érdekes történeteket is, amelyek hozzájuk fűződnek, és amelyek csak a helybeliek emlékezetében élnek. Érdekes pl. Magyarittabén az átlótt Kossuth-szobor „megmenekülésének” története a második világháború után. Hihetetlennek is tűnik. Családi kötődésem révén magam is hallottam. A régi öregek mesélték, hogy Horvay János szobrászművész 1904. május 14-én felavatott Kossuth mellszobrát az 1918-ban bevonuló szerb katonák egyike szíven lőtte, majd ledöntötték. A helyiek a református templomban rejtették el. Ott is maradt 1941-ig, akkor visszaállították a helyére. A második világháború után a bevonuló partizánok azt kérdezték, kit ábrázol a szobor, egy ittabéi határozottan állította: egy partizánt, mire a többiek is rábólintottak. Ezért nem bántották. Ma már mosolyogva emlegetik a helyiek is. Örültek, és büszkék voltak, hogy féltett szobruk békésen nyugszik a talapzatán. Csak 1990 után lehetett ismét koszorúzni március 15-én. Szomorú, hogy „békeidőben”, 2015. április 3-ára, nagypéntekre virradóra a szobrot ismeretlen tettesek ellopták. Hasonmását Kárpát-medencei összefogással 2016. március 15-én állították fel és avatták fel.

Emlékséta Tóthfaluban május 10-én Szabó Hunor vezetésével

Beszélgetés közben Szabó tanár úr a honlapon található térképen barangol. Rákattintva egy-egy településre csak úgy árad belőle a szó, a temérdek információ. Szabadkánál újra hosszabban elidőz.

– Jovan Nenad cár, Cserni Jován szobrának a történetét is meg szeretném említeni. A vitatott életű személy mindmáig megosztja a közvéleményt. A szerbség nemzeti hősként emlékezik rá, a magyarság inkább rablóvezérként.

A főtéren eredetileg a kaponyai csata (1849. március 5.) emlékműve állt. Csak kevesen tudhatják a fiatalabb nemzedékek tagjai közül, hogy az egykori Szabadka legmagasabb emlékműve az 1899-ben a kaponyai csata 50. évfordulójára állított turulmadaras emlékoszlop volt. A Nemzeti Kaszinó (a mai Szabadkai Városi Könyvtár) előtti téren állt a 15 méternyi magas gúlatalapzat tetején, a cserkoszorúzott ágyún a turulmadár, kiterjesztett szárnyakkal, karddal a csőrében.

A kaponyai csata az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Szabadkához kötődő legfontosabb eseménye volt. A történelemből tudhatjuk, hogy a Bajmok és Szabadka között zajló ütközetben a Gaál László alezredes vezette magyar hadsereg súlyos vereséget mért a Szabadka elfoglalására készülő szerb felkelőkre. Győzelmük Szabadka mellett megmentette Szegedet és a Felső-Alvidéket is a szerb támadástól.

A bevonuló szerb katonaság 1919-ben lerombolta az emlékművet. Itt emelték fel a tíz méter magas Cserni Jován-szobrot 1927-ben. 1941-ben a bevonuló magyar hadsereg katonái lefejezték, majd ledöntötték a szobrot. A változások után, 1991-ben felállították a hasonmását a főtéren.

Megemlékezéséppen idekíváncozik, hogy a II. világháború idején, a magyar éra alatt érdemei elismerésül szobrot terveztek emelni Török Bálintnak a ferences templom előtt. Ez a tér egyben „kötött” tér volt a Szent István térrel, vagyis a mai Szabadság térrel.

Török Bálint Szabadkához való kötődését jegyzi a város története, ahogyan Nenad cárt is. Azt is, hogy Török Bálint 1527-ben megbosszulta a Jovan Nenad cártól elszenvedett sérelmeket, és megölte a cárt.

Még néhány délvidéki településnél elidőz a tanár úr, felém fordítva a laptopot, s máris ömlik belőle a szó:

– Megdöbbenő számomra, és nagyon nem tudom elfogadni, feldolgozni, hogy miért rombolnak le még napjainkban is esztétikailag is szépen megalkotott szobrokat. Begaszentgyörgyön (Žitištén) kilenc látványos női szobrot döntöttek le, és azon a helyen egy Rocky-szobrot emeltek. A helybeliek többsége már az ötleten is felháborodott, komolytalannak és megvalósíthatatlannak tartotta. A községet akkoriban (2005-ben) katasztrófális árvíz sújtotta. Az ötletgazdák még csak nem is Sylvester Stallone amerikai film sztárra gondoltak, aki megjelenítette Rockyt, a híres bokszolót. Bizonyára vannak fontosabb személyek, akiknek szobrot lehetne emelni. Múltunkat jobban kellene tisztelni.

*Kulturális forradalom vagy a múlt eltörlése –
A kilenc női szobor, Begaszentgyörgy
vs. Rocky-szobor, Žitište*

Elszomorító számunkra a bukovinai székelyek sorsa. Erre emlékeztet bennünket Nagyfényen, pontosabban Újnagyfényen a Székely kálvária, amelyet az idetelepített székelyek faragtak. A székelyek 1941-ben érkeztek meg Bukovinából. 1944-ben viszont már menekülniük kellett... „Örökségül” hagyták a vasútállomás művészien, székely motívumokkal felújított épületét Újnagyfényen, vagy ahogyan ők nevezték, Bácsjózseffalván.

A Székely Albert mester vezette székely fafaragó iskola fiatal fafaragói faragták ki az állomás fadiszítményeit. Az állomás csarnokában 14 kép

A bukovinai székelyek emlékei: Zenélő kút, Szent István-szobor és a Székely kálvária – Újnagyfény, Bácsjózseffelva, Bajmok melletti székely telep

látható. Nem véletlenül emlékeztetnek bennünket a kálvária 14 stációjának képeire. A csarnokban lévők a székelyek kálváriáját ábrázolják a mádэфalvi veszedelemtől kezdődően a Bácskába való letelepedésükig. A Székely kálvária megálmodója Németh Kálmán, a józseffelviak plébánosa volt. Ez a szép, szinte páratlan mestermunka ma is megtekinthető. Kár, hogy nem ékelődött be a köztudatba, pedig itt van a szemünk előtt.

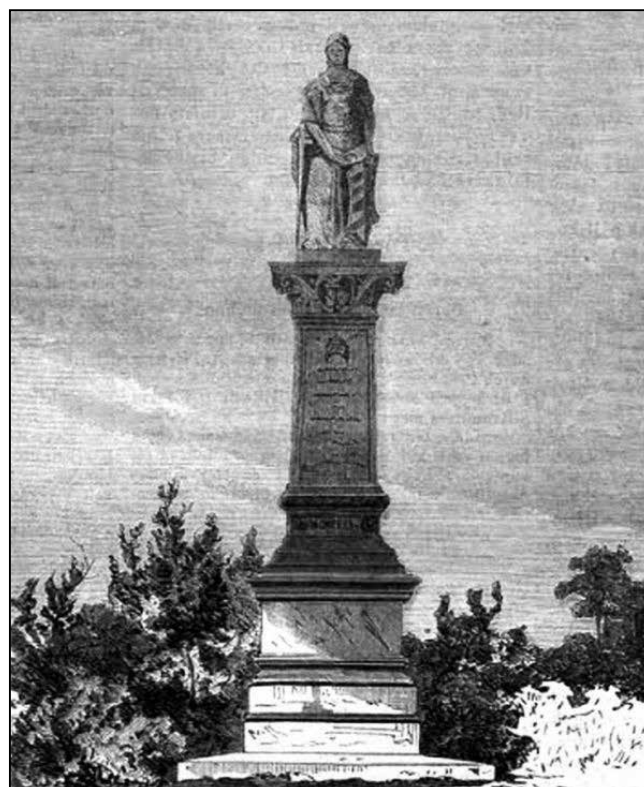

A kissztapári Pannónia-szobor történetét a honlapról olvasta fel Szabó tanár úr.

– „Kissztapár, a Ferenc József-csatorna kiágazódásánál volt.

Története:

A Ferenc József Öntöző- és Hajózácsatorna megépítése a legendás Türr István tábornok nevéhez fűződik. E műszaki létesítmény 1872 és 1875 között jött létre Kissztapár és Újvidék között 68 km hosszúságban, Veprőd, Torzsa, Kölpény, Petróc és Piros települések érintésével. A csatorna mentén Péklapusztán állami támogatással rizstelepet létesítettek, ahol megpróbálták bácskai rizst termesztetni. A csatorna azért is lett nagyon fontos létesítmény, mert mintegy 400 000 holdat védett meg a talaj- és a feltörő vizektől. Türr István felajánlotta Ferenc Józsefnek, hogy róla nevezik majd el a csatornát. A magyar király 1872. május 5-én hajóval érkezett, a legenda szerint egy aranykapával ő tette meg az első kapavágást, ahol a Ferenc királyról elnevezett csa-

Pannónia szobra

tornából Kissztapár mellett ágazódik ki a Ferenc József-csatorna. Emlékül itt állították fel Pannónia szobrát, amelyet Türr István mint fővállalkozó és a csatorna tervezője saját költségén emelt.

A neoklasszicista stílusú emlékmű kőből készült, és több mint hét méter magas volt. Az emlékmű központi eleme Pannónia királynőjének (Regina Pannoniae) természetes méretű kőszobra volt, amelyet sisakkal a fején, jobb kezében karddal és bal oldalán magyar címeres pajzzsal ábrázoltak. A szobor a klasszikus római művészet hagyományait követte. Az emlékmű nyugati oldalán a magyar Szent Korona alatt egy felirat volt elhelyezve, amely az emlékmű által megörökített eseményre emlékeztetett. A déli oldalon a babérfüzér alatt pedig az állt, hogy az emlékművet Türr István tábornok emelte. Az emlékművet egy szépen megmunkált, alacsony kovácsoltvas kerítés vette körül, amely tovább emelte az alkotás eleganciáját.

A szobor feje és a karjai, valamint a pajzs a magyar címerrel 1919-ben eltűnt. Korabeli feljegyzések szerint a megszálló szerb katonák ökrökkel megpróbálták ledönteni az emlékművet, de nem sikerült nekik.

Jelenlegi állapota

A Pannónia-szobor ma már erősen leromlott állapotban van. Bár a talapzat még viszonylag jól tartja magát, a szobor több része súlyosan megsérült. A szobor alatt, az elülső oldalon található magyar Szent Korona szintén hiányzik. A felirat annyira megkarcolódott, hogy teljesen olvashatatlanná vált. A talapzatot graffitik borítják, és számos név és dátum van belevésve a kőbe.

Az emlékmű egykori kovácsoltvas kerítését is megrongálták és eltávolították, így már semmi sem maradt belőle.”

Az emlékművek, emlékhelyek mellett a romos szentélyek, várak felkerülhetnek-e a honlapra? Az aracsi pusztatemplomra is gondolok.

– Egyelőre nem, ezért most az aracsi pusztatemplommal sem foglalkozunk. Nem fér bele a jelenlegi koncepciónkba. Szabó Attila is utalt már rá, hogy jó lenne bővíteni a honlap tematikáját: szakrális emlékművekkel, templomokkal, levert emléktáblákkal. Erre is pályázni kell majd. Nagy az érdeklődés, az igény rá, nem csak nálunk. Mind többen keresnek meg bennünket Erdélyből, Kárpátaljáról, a Felvidékről, Baranyából. Ez az első ilyen jellegű honlap az egész régióban. Távolabbi célunk a Kárpát-medencei szintű feltárás, a kutatás kibővítése pl. a keresztekkel (az út mentieket is ideértve), a szakrális jelképekkel, templomokkal, emléktáblákkal, délvidéki kastélyokkal, az ásatások helyeivel. Nagyon szeretnénk legalább kétnyelvűvé (magyar és szerb) tenni a honlapot.

Számos más gonddal is szembetaláljuk magunkat. Sokat gondolkodunk azon: mi lenne a helyes narratíva. Pl. felszabadítók vagy megszállók, egyházi emlékművek, partizánszobrok stb. Létezik, létezhet-e teljes objektivitás?

A lerombolt emlékművek honlapja ösztönzően hathat a tanárookra, a diákokra a kirándulások megszervezésekor?

– Igen, ez is egy lehetőség lehet, bár, mint mondtam is, mi főleg a lerombolt emlékművekre fókuszálunk. Már annak is megörülnénk, ha minél több fiatal felfigyelne rá, és többet időzne a honlapunkon. Felfedezné az újabb esélyt benne a múltunk jobb megértésére jelenünk, jövőnk érdekében.

Köszönöm a beszélgetést.

Létezik-e teljes objektivitás?

Még létező (vagy újraállított) szobraink: Szilágyi, Hajdújárás, Tizsakálmánfalva